

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

Reflexe vztahu Zásad mezinárodních obchodních smluv
UNIDROIT a Principů evropského smluvního práva

Karel Střelec*

I. ÚVOD

Problematika právní regulace smluv s mezinárodním prvkem obecně byla právní teorií přibližně do poloviny 90. let minulého století řešena poměrně jednotně. V případech, kdy na daný právní vztah dopadala přímá úprava, došlo bez dalšího k její aplikaci. Otázky z dosahu přímé normy vyloučené byly rozhodovány v souladu s pozitivním právem určeným na základě kolizních norem fora. Jako alternativní teorie se od počátku 60. let prosazovala nauka o *lex mercatoria*, respektive transnacionálním právu mezinárodního obchodu, která našla silnou oporu v často velmi svérázné rozhodovací praxi Rozhodčího soudu při Mezinárodní obchodní komoře v Paříži. Myšlenka nestátního práva nebyla právní veřejností zamítnuta, naopak docházela stále většího uznání a aplikace právních norem nestátního původu přestala být považována za pouhé akademické teoretizování. Významnějšímu vlivu norem odvozujících svůj původ od jiné základny než od státu zabránila pouze jediná skutečnost, kterou byla naprostá roztržičnost názorů ohledně jejich konkrétního normativního obsahu. Došlo k paradoxní situaci, kdy značně propracovaná teorie vytvořila systém, jenž by byl bezpochyby schopen efektivně regulovat právní vztahy vznikající a realizující se v rámci mezinárodního obchodu, zdůvodnila jeho legitimitu i přínos pro právní praxi, nicméně mezi proponenty tohoto systému již nedošlo ke shodě v otázce, které konkrétní normy tvoří jeho obsah. Kritické *lex mercatoria* tak po dlouhou dobu mohli oprávněně poukazovat na jeho roztržičnost a z ní zdánlivě vyplývající bezobsažnost.

I pokud bychom tyto výhrady uznali beze zbytku jako relevantní, můžeme prohlásit, že od konce 20. století byly citelně oslabeny, zejména díky dokončení projektu Zásad mezinárodních obchodních smluv UNI-

DROIT (dále 'UPICC') a Principů evropského smluvního práva (dále 'PECL'). Vytvořením těchto kodexů mezinárodního smluvního práva se regulace soukromoprávních aspektů mezinárodního obchodu posunula do nového stadia, což s sebou mimo jiné neslo i významný dopad pro Vídeňskou úmluvu¹ jako doposud nejvýznamnější nástroj právní regulace klíčového institutu mezinárodního závazkového práva – kupní smlouvy.

Pro úplnost uvádíme, že veškeré teze uvedené v tomto článku, nebude-li uvedeno jinak, mají jako svůj referenční rámec mezinárodní obchodní arbitráž, jejíž rozhodovací praxe je použití nestátního práva nejvíce nakloněna a nevytváří v tomto směru téměř žádné doktrinární překážky.

II. UPICC A PECL – JEJICH ÚČEL
A OBSAH1. ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ VZTAHU UPICC
A PECL

Z hlediska současné teorie se oba uvedené kodexy nacházejí na rozhraní mezi *lex mercatoria* jako výrazem spontánní normotvorby v rámci *societas mercatorum* a legislativní činností států. Jedná se o kodifikace smluvních principů² vytvořené renomovanými odborníky na mezinárodní právo obchodní, jakož i na srovnávací právo. Charakteristické pro ně je, že nejsou nijak právně závazné, smlouvy jimi bez výslovného projevu vůle stran nepodléhají. Myšlenka vytvořit takto velkoryse pojaté kodexy principů vznikla v důsledku nedostatečné unifikace práva mezinárodního obchodu a byla silně podpořena nedokonalostí Vídeňské úmluvy. Její obsah je výrazně poznamenán sociokulturními, ideologickými i ekonomickými rozdíly států, které se účastnily procesu její tvorby.³ V důsledku toho dochá-

* JUDr. Karel Střelec, student PGS Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno

¹ Sdělení FMZV č. 160/1991 Sb., o Úmluvě o mezinárodních smlouvách o koupi zboží (dále jen „Vídeňská úmluva“).² V anglicky psané literatuře se pro tyto kodexy vžil pojem 'restatement'.³ Srov. BONELL, M. J.: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and CISG – Alternatives or Complementary Instruments?, Uniform Law Review, 1996, s. 26–39. Dále srov. BONELL, M. J.: The UNIDROIT Principles and CISG, 1997.

zelo při jejím vytváření k mnoha kompromisům, které zapříčinily mezerovitost a nedostatečnost v ní obsažené úpravy právních vztahů. Navzdory tomu je však tento dokument pravděpodobně výrazem nejvyšší dosažitelné shody, která byla v globálním rámci uskutečnitelná na úrovni státních legislativ. Jestliže však maximální míra shody nedostačuje k efektivní regulaci právních vztahů, je podle tvůrců výše uvedených kodexů nutno hledat řešení na nestátní úrovni, které by ovšem zaručovalo vysokou kvalitu dosažených výsledků. Tímto řešením jsou právě kodexy právních principů a pravidel, jež jsou vytvořeny komisemi kvalifikovaných znalců práva.

Oba kodexy mají podobnou strukturu a jejich obsah je z velké části vytvořen na shodném základě. Byly vytvářeny přibližně stejnou dobu a jejich vydání také proběhlo téměř současně. Stejný je i způsob, kterým mají být používány, vždy se jedná o normativní text, k jehož aplikaci je vhodné použít komentáře k jednotlivým ustanovením.⁴ Shoda ostatně není nijak překvapivá, neboť pracovní skupiny, jež oba kodexy vytvářely, byly z významné části tvořeny stejnými osobami a dokonce předsedové obou skupin, M. J. Bonell a O. Lando, byli zároveň členy skupiny druhé. Není překvapivé, že kritikové nestátního práva vydání dvou takto podobných normativních souborů považovali za další důkaz nedostatku vnitřní konzistence *lex mercatoria* a možnost jejich dalšího použití pro regulaci právních vztahů kategoricky odmítali. V horším případě bylo namítáno, že dva rovnocenné soubory norem povedou k naprosté nejistotě ohledně práv a povinností stran, které své vztahy podřídí transnacionálnímu právu, v lepším případě bylo předpokládáno, že problematika vztahu UPICC a PECL bude předmětem mnohaletých diskusí, stejně jako jejich vztah k Vídeňské úmluvě. Vývoj ovšem potvrdil předpoklady tvůrců obou kodexů a ukázal, že jakékoliv katastrofické scénáře ohledně možných důsledků uznání UPICC a PECL za prameny transnacionálního práva, tedy za normativní soubory schopné v zásadě autonomně regulovat právní vztahy spadající do rozsahu jejich působnosti, nemají racionální jádro a jsou v zásadě neopodstatněné. Ponecháváme na čtenáři, nechť posoudí, do jaké míry je odpor vůči myšlence nestátní právní regulace založen na seriózní argumentaci, a do jaké míry se jedná o přílišné lpění na tradici pozitivního práva, s nímž je ovšem spojen problém jeho nedostatečné schopnosti uspokojovat potřeby subjektů aktivních v oblasti mezinárodního práva soukromého, zejména pak mezinárodního obchodu.

2. UPICC JAKO UNIVERZÁLNĚ APLIKOVATELNÝ PRÁVNÍ PŘEDPIS UPRAVUJÍCÍ OBCHODNĚPRÁVNÍ VZTAHY

Je zřejmé, že oba shora uvedené kodexy se do vztahu významnější konkurence dostat nemohou. Každý z nich byl jednoznačně zamýšlen pro zcela jiné účely a oblasti použití. Významné rozdíly lze pozorovat zejména pokud se jedná o teritoriální a věcnou působnost obou kodexů. UPICC byly od samého počátku vytvářeny s myšlenkou, že budou zakotvovat obecné zásady platné pro mezinárodní obchodní smlouvy, a tato idea byla vyjádřena i v jejich Preambuli. Cílem jejich působení se tedy měly stát pouze ty smluvní vztahy, jejichž subjekty by byly obchodníky v nejširším smyslu tohoto slova, a zároveň by takové vztahy musely obsahovat mezinárodní prvek. Vzhledem k tomu, že UPICC samy nedávají odpověď na otázku, co vše je možno za mezinárodní prvek ve smlouvě považovat, kloníme se k názoru, že tento pojem je nutno vykládat pokud možno extenzivně, zejména vzhledem k zamýšlenému univerzalitě, pokud jde o aplikovatelnost UPICC. Mezinárodní prvek tak lze spatřovat v subjektu vztahu, v jeho objektu, ale i v jiných okolnostech, jež jsou pro daný vztah dostatečně významné.

Zaměření na obchodní smlouvy s mezinárodním prvkem však nemusí být dovozováno pouze ze znění Preambule UPICC a z teoretických závěrů jejich tvůrců či sekundární literatury. Takový postup by ani nebyl nejvhodnější, neboť preambule jakožto možná, nicméně nikoliv nutná součást právního textu, má charakter deklaratorní a proklamativní, nikoliv však normativní, a jako taková může sloužit pouze jako určité vodítko pro další závěry, ovšem podstatnou částí argumentace by se stávat neměla. Vycházet pouze z názorů prezentovaných v sekundární literatuře také nelze, alespoň pokud nechceme poklesnout na úroveň pouhého eklekticismu.

Jako přijatelná metoda pro identifikaci charakteru UPICC a jejich působnosti se jeví textová analýza normativních částí tohoto kodexu, pomocí které nepochybně dojdeme ke stejným závěrům, které jsou vyjádřeny výše. Tak např. článek 1.7, jenž zakotvuje zásadu dobré víry, hovoří o „dobré víře a poctivém obchodním styku v mezinárodním obchodě“. Nikoliv tedy o dobré víře jako takové, ale jen o její specifické formě, tedy dobré víře v mezinárodním obchodě. Patrně nebude sporu o tom, že tyto dva pojmy (tj. „dobrá víra“ a „dobrá víra v mezinárodním obchodě“) nemají stejný obsah a nelze je navzájem zaměňovat.

⁴ Viz BLASE, F.: Leaving the Shadow for the Test of Practice – On the Future of the Principles of European Contract Law, *Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration*, 1999, číslo 1, str. 5.

Stejně tak článek 1.8 (2) jako použitelné připouští ty zvyklosti, které jsou „v mezinárodním obchodě široce známy a pravidelně dodržovány“. Není nikterak obtížné vyvodit závěr, že okruh použitelných zvyklostí je zde omezen na skupiny zvyklostí, které splňují jisté kvalifikační předpoklady, díky kterým jsou považovány za zvyklosti obchodní, nikoliv za zvyklosti regulující jiná právní odvětví. Lze tedy uvažovat o UPICC jako o kodexu, jenž své normativní působení zaměřuje do oblasti obchodního práva. V zájmu serióznosti a objektivity této práce je ovšem nutno upozornit na zajímavou skutečnost, která je známa každému pozornému čtenáři Vídeňské úmluvy. Ta v čl. 1. odst. 3 konstatuje, že může být na smlouvy aplikována bez ohledu na občanskoprávní či obchodněprávní povahu těchto smluv. Čl. 9. odst. 2 Vídeňské úmluvy, jenž se týká tzv. normativních zvyklostí, ovšem stanoví, že:

„Pokud není dohodnuto jinak, má se za to, že strany se nepřímou dohodou, že na smlouvu nebo na její uzavírání má být použita zvyklost, kterou obě strany znaly nebo měly znát, a která je v mezinárodním obchodu v široké míře známa stranám smlouvy téhož druhu v příslušném obchodním odvětví a zpravidla jimi dodržována.“

Při čistě jazykovém výkladu shora uvedených ustanovení Vídeňské úmluvy musíme dojít k závěru, že v dosahu její působnosti a za předpokladu, že strany projevem své vůle účinky čl. 9. odst. 2 nevyloučí či nemodifikují, normativní zvyklosti, vzniklé a používané výhradně v mezinárodním obchodě, mohou dopadat i na vztahy občanskoprávní, samozřejmě za předpokladu, že daná zvyklost sama své použití neomezuje pouze na případy vztahů obchodněprávních. Důsledky začlenění takto nekompatibilních ustanovení do jednoho normativního dokumentu jsou ovšem z hlediska techniky výkladu srovnávací analýzou textu velmi nepřijemné. Ve vztahu k čl. 1.8. (2) UPICC totiž mohou navodit dojem, že zmínka o zvyklostech „v mezinárodním obchodě“ neznamená, že by UPICC regulovaly pouze tuto oblast práva, ale byly by stejně dobře použitelné i v dalších právních odvětvích, což je málo přijatelné nejen z hlediska UPICC samotných, ale i v širším kontextu *lex mercatoria* jako právního systému, o pozitivním státním právu nemluvě. V tomto případě si ovšem dovoluujeme tvrdit, že výše popsaná rozpornost je problémem pouze Vídeňské úmluvy, neboť historický výklad spojující znění čl. 1.8. (2) UPICC s uvedenými ustanoveními úmluvy by byl jednoznačně nesprávný. Znění UPICC samozřejmě nabízí i mnoho dalších ustanovení, která jednoznačně ukazují na jejich obchodněprávní zaměření a veškeré úvahy o jejich aplikovatelnosti v jiných oblastech práva se tak jeví přinejmenším jako problematické, ačkoliv diskuse je stále otevřená.

Pokud jde o místní působnost, byly UPICC zamýšleny jako pravidla, která mohou být použita celosvětově. Jelikož jejich obsah je výsledkem srovnávací analýzy mnoha právních řádů a významného počtu

právních systémů, měly by být bez větších problémů aplikovatelné na jakýkoliv obchodněprávní vztah, bez ohledu na to, z jakého právního prostředí pocházejí strany takového vztahu. Připouštíme, že tato myšlenka je dosti odvážná, nicméně alespoň z hlediska teoretického není nikterak chybná. Problematický však není ani praktický dopad tohoto stanoviska, jelikož většina ustanovení UPICC má dispozitivní charakter a smluvní strany pocházející z právních kultur, jejichž úprava je v některých částech příliš odlišná od úpravy obsažené v tomto kodexu, mohou působení problematických částí projevem své vůle změnit, případně zcela vyloučit. V případě ustanovení kogentních taktéž nestojíme před neřešitelnou překážkou, neboť jejich výskyt v rámci kodexu není nijak častý, a několik málo ustanovení kogentní povahy, jež se zde vyskytují, upravuje právní instituty, jejichž rozšířenost je možno považovat za slučitelnou s jakoukoliv právní kulturou (např. již zmiňovaná ochrana dobré víry).

3. PECL JAKO NORMA POUŽITELNÁ V REGIONÁLNÍM MĚŘÍTKU

Principy evropského smluvního práva byly vytvořeny ke zcela jiným účelům než UPICC. Jejich primárním cílem je harmonizovat, případně sjednotit právní regulaci občanskoprávních smluvních vztahů, neboť navzdory výraznému působení komunitárního práva jako právního systému *sui generis* je obecná úprava soukromého práva napříč právními řády členských států stále poměrně nejednotná. Tento stav je z pochopitelných důvodů nahlížen jako nežádoucí a snahy k jeho překonání jsou naprosto racionální. Možných cest k dosažení vyššího stupně sjednocení je pochopitelně několik, nicméně jako velmi schůdná je označována právě harmonizace prostřednictvím PECL, jelikož tento kodex nemá přímou normativní závaznost, nejde o normu vytvořenou na státní úrovni, a jeho působení je proto měkké a více přijatelné. Sjednocení tak fundamentální oblasti, jakou je právo soukromoprávních smluv, cestou sekundárního práva EU se do dnešní doby jeví jako nerealizovatelné, zejména z toho důvodu, že podobnou metodu by mnoho občanů členských států EU považovalo za příliš citelný zásah do suverenity jejich domovského státu, a tím i do jejich kulturní identity. Výsledek tohoto postupu, tedy „shora“ prosazené sjednocení daného právního odvětví, by jistě dostatečně nevyvažoval pocit frustrace a znepokojení obyvatel EU. Popsaná situace je příslušným orgánům známa a je nutno uvést, že podobné snahy v současnosti opravdu nejsou aktuální. Stejně tak myšlenka, že by v dohledné době došlo k jakémusi spontánnímu sjednocení regulace uvedené právní oblasti napříč členskými státy, se jeví jako zcela neopodstatněná, a tak pravděpodobně nejstřízlivější cestou k dosažení určité míry jednoty zůstává postupné prosazování PECL jako nástroje vhodného k úpravě smluvního práva v rámci EU.

Počátky PECL se datují do roku 1980, kdy byla vytvořena Komise pro evropské smluvní právo. V roce 1990 vznikla Druhá komise pro evropské smluvní právo a výsledkem činnosti těchto dvou pracovních týmů je znění PECL, jehož zatím poslední verze z roku 1998 v devíti kapitolách upravuje problematiku uzavírání smlouvy, pravomocí zástupců, neplatnosti smlouvy, výkladu, obsahu a účinků smlouvy, splnění závazku a dále obecných otázek nesplnění závazku a následků nesplnění. První kapitola je věnována obecným ustanovením, která řeší otázky působnosti PECL, použití zvyklostí a praxe zavedené mezi stranami, použití analogie, dobré víry a pod. Je tedy zřejmé, že dosah jejich normativního působení je značný a mohou tak sloužit jako přijatelný výchozí bod pro další unifikační snahy. Tato skutečnost je navíc podpořena i tím, že práce na PECL zdaleka nejsou u konce a v novém vydání kodexu by měly být upraveny další instituty soukromého práva existující v evropské právní oblasti.⁵ Ke snahám tvůrců PECL ostatně nebyl zcela lhostejný ani Evropský parlament, jenž v letech 1989 a 1994 přijal dvě rezoluce podporující sjednocení evropského soukromého práva.⁶ Někteří autoři dokonce prosazují myšlenku, že výsledkem unifikačního úsilí by v rámci EU mělo být vytvoření „Evropského občanského zákoníku“ a PECL považují za první klíčový počin na cestě k uskutečnění tohoto projektu.

Je zřejmé, že PECL vykazují oproti UPICC značné rozdíly co do místní působnosti, která je v jejich případě mnohem menší, naopak jejich působnost věcná je ve srovnání s UPICC pojata velkoryseji, což je nepochybně způsobeno větším stupněm kompatibility právních řádů států, které se na vytváření UPICC podílely. Můžeme tedy tvrdit, že s ohledem na UPICC a PECL jsou místní působnost a věcná působnost kodexů komplementární pojmy.

III. ZÁVĚR

Ve světle shora uvedených skutečností je možno zamítnout myšlenku, že by kodexy UPICC a PECL byly ve vztahu vzájemné konkurence, který by způsoboval právní nejistotu ohledně práv a povinností subjektů, jež se rozhodnou podřídit své smluvní vztahy transnacionálnímu právu mezinárodního obchodu. Situace je jednoznačná, pokud strany ve smlouvě explicitně uvedou konkrétní kodex, kterým se jejich vztah bude řídit, což ostatně v zájmu právní jistoty a jednoznačnosti smluvního textu vřele doporučujeme. Neřešitelnou však není ani situace, kdy strany do smlouvy za-

komponují pouze obecný odkaz na *lex mercatoria*, či transnacionální právo. Potom bude o aplikovatelnosti konkrétního souboru norem rozhodnuto s ohledem na povahu kontraktu jako takového, zvláště pozornost bude věnována geografické lokalizaci smluvních stran. Řešení bude jednoznačné zejména v případě smluv, kdy alespoň jedna ze stran nebude mít příslušnost členského státu EU, neboť potom by nebyl důvod podřídit jejich vztah PECL. Mějme na paměti, že jde o kodex, který sám sebe prezentuje jako „evropské *lex mercatoria*“ a jeho použití mimo evropský region není opodstatněné. Obtížně bychom v této situaci hledali důvody pro odmítnutí regulace pomocí UPICC, jejichž normativní působení je adresováno subjektům mezinárodních obchodních vztahů, bez ohledu na teritoriální vymezení těchto subjektů.⁷

Naopak by nebylo rozumné nepoužít PECL na vztahy (nejen obchodněprávní) subjektů evropských, jelikož tento kodex byl vypracován s ohledem na specifika evropské právní kultury a je tak evropským osobám bližší než příliš obecné UPICC, jakkoliv se v jejich případě jedná o normu použitelnou univerzálně. Pokud by se strany v této situaci přesto rozhodly zvolit UPICC, nic jim pochopitelně s ohledem na zásadu autonomie vůle nebude bránit takto učinit. Nelze opomenout ani mnohem širší věcnou působnost PECL oproti UPICC, která jim zajišťuje uplatnění v širším okruhu vztahů, než by mohl být myslitelný v případě UPICC, které víceméně nelze rozumně používat v případě běžných občanskoprávních smluv. Naproti tomu PECL svou věcnou působnost stanoví velice extenzivně, nevylučují svou aplikovatelnost dokonce ani v případě smluv spotřebitelských, tedy v oblasti silně regulované veřejným vnitrostátním právem (samozřejmě by vždy bylo nutno respektovat příslušné imperativní normy).

UPICC se navíc mohou uplatnit i v další významné oblasti, a to jako vzorová norma pro legislativní orgány zemí, které budou chtít komplexně kodifikovat či rekodifikovat své vnitrostátní obchodní právo. Ostatně i pro tento účel byly UPICC zamýšleny, jak bývá jejich autory často zdůrazňováno. Stejně využití PECL se s ohledem na jejich právně-kulturní podmíněnost jeví jako téměř nemyslitelné.

PECL mohou naopak významně posloužit jako výchozí bod pro legislativní a soudní orgány členských zemí EU při jejich snaze o sblížení jejich vnitrostátního práva. Stejně lze uvažovat o jejich významu pro orgány samotné EU, kde mohou představovat významný nástroj pro tvorbu a výklad komunitárního práva.

Samozřejmě nejaktuálnější je použití obou kodexů v rámci rozhodování sporů před orgány meziná-

⁵ Srov. LANDO, O.: Principy evropského smluvního práva: první krůčky k evropskému občanskému zákoníku?, EMP – časopis o českém a evropském právu, 1997, číslo 8, str. 8.

⁶ Jde o rezoluce č. C.158/401 a C.205/518.

⁷ BONELL, M. J.: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract law: Similar Rules for the Same Purposes?, Uniform Law Review, 1996, str. 229–246.

rodní obchodní arbitráže, kde mohou působit jednak jako normy přímo regulující daný právní vztah, ovšem velmi významná je i jejich role při interpretaci a vyplňování mezer stávajících právních úprav, zejména Vídeňské úmluvy jakožto v současnosti nejvýznamnější přímé normy dopadající na mezinárodní kupní smlouvy.⁸

SEZNAM LITERATURY

Blase, F.: Leaving the Shadow for the Test of Practice – On the Future of the Principles of European Contract Law, *Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration*, 1999, číslo 1.

Bonell, M. J.: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and CISG – Alter-

natives or Complementary Instruments?, *Uniform Law Review*, 1996.

Bonell, M. J.: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract law: Similar Rules for the Same Purposes?, *Uniform Law Review*, 1996, str. 229–246.

Lando, O.: Principy evropského smluvního práva: první krůčky k evropskému občanskému zákoníku?, *EMP – časopis o českém a evropském právu*, 1997, číslo 8.

Internetové zdroje:

www.cisg.law.pace.edu

www.unidroit.org

⁸ K tomu srov. bohatou literaturu na www.cisg.law.pace.edu